

ROB BILDER

De havik (Accipiter gentilis)

Enkele notities betreffende de populatietoename van deze soort

Inleiding

Na een dieptepunt in de zestiger jaren, veroorzaakt naar men nog steeds meent door de toepassing van gifstoffen in de landbouw, neemt het aantal haviken in Nederland weer snel toe.

Deze toename concentreert zich, tot dit moment, in bepaalde delen van het land. Postduivenhouders, jagers, houders van sierpluimvee en kleinvee, maar ook natuur- en liefhebbers zien deze ontwikkeling met zorg. De vraag doet zich voor of de havikenpopulatie gereguleerd moet worden en zo ja, hoe? Feit is, dat in de door de mens ontworpen natuur de factoren, die normaal een populatie binnen de perken houden, niet of niet meer volledig werkzaam zijn. Aan de andere zijde staan degenen die vinden dat er totaal niet ingegrepen dient te worden.

Zij wensen dat de havik volledig beschermd moet blijven en stellen dat de „havikenplaag” het gevolg is van een „duiven- en fazantenplaag”.

Het zal een moeilijke zaak zijn om deze

twee groepen, die lijnrecht tegenover elkaar staan, tot één standpunt te brengen. Om problemen te vermijden zal daar toch een poging toe gedaan moeten worden. Dit artikel is zo'n poging.

Wat is een populatie?

Een populatie is een aantal organismen van één soort die in een bepaald gebied leven en zich onderling voortplanten.

De grootte van een populatie varieert. Indien de netto-reproductiefactor (R), dat wil zeggen:

het aantal dat in een bepaalde periode geboren wordt

het aantal dat in een bepaalde periode sterft

groter is dan 1 neemt de populatie toe, indien R gelijk is aan 1 blijft de populatie gelijk en indien R kleiner is dan 1 neemt de populatie af. Bij gunstige omstandigheden zal R in het algemeen groter zijn dan 1 en zal de populatie groeien.

Groei van een populatie

Indien er geen of te weinig regulerende mechanismen zijn, vindt de groei van een populatie plaats volgens een J-curve (zie grafiek pag. 186). De populatie groeit explosief. Meestal wordt deze explosieve groei gevolgd door een bijna totale ineenstorting. De populatie verstikt in haar eigen afvalproducten (bacteriën), er treden epidemieën op (myxomatose, pest), er komt groot voedselgebrek waardoor de weerstand afneemt of er treedt onderlinge agressie op. De populatie van de mens ontwikkelt zich op dit moment volgens zo'n J-curve, evenals de populaties van een aantal cultuurvolgers zoals meeuwen, kraaiachtigen en vossen.

In goede, natuurlijke omstandigheden ontstaat er na enige tijd een evenwicht: R wordt 1. Men spreekt dan van een S-curve. De aantallen van een soort blijven dan rond een gemiddelde schommelen.

In de door de mens volkomen ontworpen natuur met monocultures, grote gebieden beplant met één gewas, is zo'n evenwicht haast nooit meer mogelijk.

Factoren die een populatie reguleren

In normale natuurlijke omstandigheden wordt een populatie door een aantal factoren binnen de perken gehouden. Enkele van deze factoren zijn:

- beschikbare hoeveelheid voedsel
- natuurlijke vijanden (predatoren)
- nestelgelegenheid/schuilgelegenheid
- een geringere voortplanting bij grote populatiedichtheid
- onderlinge agressie
- besmettelijke ziekten/parasieten

Daarnaast spelen factoren zoals slechte weersomstandigheden een rol en migratie, het wegtrekken van organismen uit de populatie.

Ontwikkeling van de populatie van de havik

Voor de laatste oorlog was de havik in Nederland een zeer zeldzame broedvogel. Na de oorlog nam de havik toe en in de jaren vijftig telde de populatie ongeveer 200 broedparen.

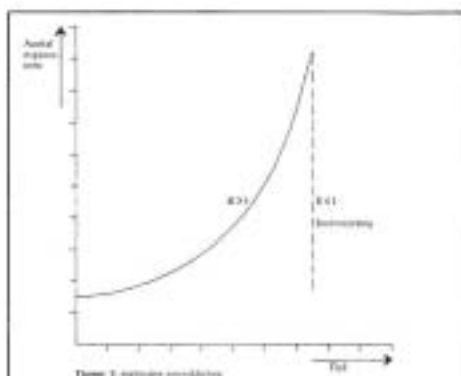

Figure 2: Populatievermeerdering

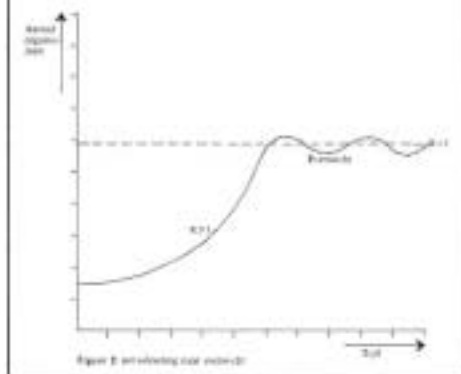

Figure 3: Bevolking naar seizoen

In het begin van de jaren zestig begon de populatie af te nemen. De oorzaak lag bij de toepassing van stoffen als aldrin en dieldrin in de landbouw. De havik kreeg deze stoffen binnen via zijn belangrijkste prooidier, de duif. De door het eten van ontsmet zaaizaad vergiftigde duiven, vielen als eersten ten prooi aan de haviken. In de haviken hoopten de gifstoffen zich dusdanig op dat ze doodgingen, de eieren te dunne schalen kregen of de embryo's in het ei stierven.

Eind zestiger jaren telde de populatie hoogstens dertig broedparen.

Na het verbod op de toepassing van bepaalde gifstoffen nam de havikpopulatie weer snel toe. Volgens gegevens uit 1982 bedroeg de populatie ongeveer 500 broedparen en enkele honderden eerstejaars vogels. Het aantal oudere „vrijgezellen” is niet precies bekend.

Deze populatie is niet gelijkmatig verspreid, met als gevolg dat de dichtheid in bepaalde gebieden kan oplopen tot één

paar per 400 ha, misschien zelfs meer.

Biotoop en verspreiding

De havik wordt aangetroffen in uitgestrekte bosgebieden en bosrijke cultuurlandschappen. Ook in minder rustige bosgebieden handhaaft de havik zich hier en daar goed. De biotoopkeuze houdt verband met de plaats waar de horst wordt gebouwd, i.e. hoogopgaand bos. Op dit moment is de verspreiding van de havik beperkt tot het oosten, zuiden en midden van het land. In het westen is in deze eeuw slechts één broedgeval geconstateerd, hoewel er verscheidene bosgebieden zijn die voor vestiging geschikt lijken, zoals langs de binnenduinrand.

Waarschijnlijk komt dit doordat de havik een uitgesproken standvogel is die zijn areaal maar langzaam uitbreidt en niet snelle gebieden op afstand van het hoofdareaal koloniseert. Een gebied zonder bossen vormt dan een natuurlijke barrière. Daarnaast zal, in het begin van de eeuw, de rigoureuze vervolging door de mens een rol hebben gespeeld.

Jachtwijze en voedsel

De havik bemachtigt zijn prooi op verschillende wijzen (Opdam).

Eén van de manieren is het zich op een strategische plaats opstellen, zoals in een bosrand, om vervolgens een prooi die dicht genoeg nadert te overvallen.

Een andere methode is de zoekvlucht als van de kiekendief, laag boven de grond, vlak boven de boomtoppen, verborgen achter slootkanten, door brandgangen; het profiel van het landschap volgend om dan ineens voor de prooi op te duiken.

De derde methode doet aan die van de slechtvalk denken; de havik draait rondjes hoog in de lucht en stort, bij nadering van een prooi, als een baksteen naar beneden.

Het aantal prooidieren per havikenpaar wordt door Thissen, Opdam en Müskens geschat op 570 per jaar.

De jaarlijkse voedsellijst van een paar haviken ziet er volgens deze auteurs als volgt uit:

Houtduiven	210	36,8%
Tamme duiven	120	21,1%
Gaaien	50	8,8%
Merels	25	4,4%
Spreeuwen	20	3,5%
Fazanten	20	3,5%
Konijnen	18	3,2%
Kramsvogels	11	1,9%
Andere	76	13,3%

57,9% van de prooidieren bestaat dus uit duiven, waarvan 21,1% tamme duiven, en 3,5% uit fazanten. Dat betekent dat de haviken in Nederland, de eerstejaarsvogels en oudere vrijgezellen meegerekend, ruw geschat ongeveer 90.000 tamme duiven, waaronder postduiven, per jaar consumeren. De toename van de havikenstand vertoont dan ook verband met de toename van het aantal postduiven tot ongeveer 4 miljoen.

Wat de fazanten betreft komt men op een geschat aantal van 15.000.

Volgens buitenlandse gegevens (Kenward

en Ziesemer) worden van uitgezette fazanten resp. 20% en 30% geslagen.

In gebieden met hoge concentraties postduiven en fazanten lijkt het aannemelijk dat de haviken zich op dit stapelvoedsel zullen richten. Roofdieren in het algemeen jagen n.l. vooral op soorten die talrijk zijn. Pas als dit voedsel schaars wordt, wordt overgeschakeld op een andere hoofdvoedselbron; het vangen van de, relatief, schaars geworden prooi kost meer energie dan het oplevert.

In hun jachtgebieden kiezen haviken bij voorkeur die plekken uit waar een gemakkelijk vangbare prooi in grote aantallen voorkomt. Dat kan bijv. een plaats zijn waar regelmatig veel postduiven op de wedvluchten voorbijkomen, voederplaatsen voor fazanten of baltsplaatsen (korren). Het percentage postduiven en fazanten dat geslagen wordt zal daarom in sommige gebieden hoger liggen, in andere lager.

Populatiebeperkende factoren bij de havik

Als men de belangrijkste natuurlijke factoren die een populatie kunnen beperken in beschouwing neemt, blijkt dat deze bij de havik gering in aantal zijn.

De belangrijkste factor ter regulering van de meeste populaties is het voedselaanbod. De voedselbehoefte is het grootst in de periode van voortplanting. De havik legt, voor een zo grote vogel, relatief veel eieren, van 1 tot 6, met een gemiddelde van 3 à 4. Deze eieren worden gelegd met tussenpozen van 48 uur.

Meestal gaan roofvogels broeden na het leggen van het tweede ei. Het gevolg hiervan is dat het laatst uitgekomen jong (bij vijf eieren) ongeveer zes dagen jonger is dan de eerst uitgekomenen. Aangezien jonge roofvogels in de eerste dagen zeer snel groeien, ongeveer 60% in vijf dagen, zijn de eerste jongen veel groter en sterker dan het laatste.

Als de ouders met voedsel bij het nest komen, krijgt het grootste en sterkste jong het eerst voedsel; het laatste jong krijgt pas iets als alle andere jongen verzadigd zijn. Bij onvoldoende voedselaanbod gaan een of meer jongen dood en worden door broertjes en zusjes opgegeten.

Op deze wijze blijven roofvogels in evenwicht met hun prooidieren.

In Nederland bedraagt het gemiddeld aantal jongen van de havik per geslaagd broedgeval 3, ongeveer gelijk aan het gemiddelde aantal eieren, hetgeen dus wijst op voldoende voedselaanbod. Gezien de grote hoeveelheden gemakkelijk te verkrijgen voedsel is dit niet verwonderlijk. Het is dan ook niet waarschijnlijk dat het voedselaanbod de beperkende factor zal worden die de populatiegrootte van de havik bepaalt.

Natuurlijke vijanden heeft de havik niet (meer). Een zo groot, snel en krachtig dier als de havik kan iedere andere roofvogel of ander roofdier de baas. De enige natuurlijke vijand van de havik, de oehoe, een uil met een vleugelspanwijdte van twee